

Izv. prof. dr. sc. Mario Grčević hrvatski je jezikoslovac, sveučilišni profesor hrvatskoga jezika i pročelnik Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se filologijom starijih hrvatskih tekstova, poviješću hrvatskoga književnoga jezika, suvremenom hrvatskom jezičnom situacijom i poviješću međunarodne slavistike. Ljetos je objavio knjigu *Ime „Hrvat” u etnogenezi južnih Slavena*, što je povod razgovora.

Profesore Grčeviću, kako je biti čelnom osobom Hrvatskih studija, koji još nisu fakultet, nego sveučilišni odjel?

Nije isto biti pročelnikom sveučilišnoga odjela i dekanom fakulteta. Dekan ima veću autonomiju, no i veću odgovornost.

Pa kada će Hrvatski studiji postati fakultet?

Rektor Damir Boras je 14. studenog, na proslavi Dana Hrvatskih studija opet najavio da će Hrvatski studiji uskoro postati fakultet. Sveučilište u Zagrebu nije integrirano sveučilište, nego se sastoji od samostalnih fakulteta koji imaju pravnu osobnost. Stoga je već na samu početku reforme Hrvatskih studija, koja je započela prije otprilike tri godine, bilo određeno da će Hrvatski studiji biti fakultet, no nakon što se ispune uvjeti i reformiraju studijski programi. Vjerujem da će Hrvatski studiji postati fakultetom još ove akademske godine.

Profesor ste na Odsjeku za kroatologiju pa kažite u čemu se razlikuje studij kroatologije od studija kroatistike?

Pojednostavnjeno rečeno, kroatistika je studij hrvatskoga jezika i književnosti, a kroatologija je studij hrvatske kulture, u kojoj je najvažniji dio jezik i književnost. Studenti kroatologije, za razliku od studenata kroatistike, slušaju stoga i predmete iz povijesti, zemljopisa, arheologije, glazbe, pa i gastronomije. U kroatologiji jezik i književnost jesu važne sastavnice, no nisu jedine. Sam pojam *kroatologija* osmislio je pokojni akademik Radoslav Katičić, koji je mnogo učinio za studij kroatologije na Hrvatskim studijima.

Vi ste jezikoslovac, kroatist i kroatolog. Od kada prema vašem mišljenju postoji hrvatski jezik? Od stoljeća sedmog ili...?

Odgovor na to pitanje ovisi o više čimbenika, prije svega o tome što podrazumijevate pod pojmom *jezik*. Kada govorimo o hrvatskom jeziku kao zasebnom jeziku u današnjici, na umu imamo sve jezične idiome hrvatske jezične zajednice, prije svega idiome triju hrvatskih narječja i hrvatski književni ili standardni jezik. Danas su na dijalektalnoj razini čakavština i kajkavština narječja isključivo hrvatskoga jezika, a štokavsko narječje ne pripada samo njemu.

Nego komu sve?

Štokavština je ujedno osnovica književnih jezika u Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca pa među njihovim književnim jezicima postoji vrlo visok stupanj gramatičko-leksičke sličnosti. Kada se vratimo u prošlost, vidimo da su idiomi svih južnih Slavena genetsko-tipološki toliko bliski da su, da je povijesno-kulturna izgradnja bila jednaka, mogli postati jednim zasebnim slavenskim jezikom koji bi imao jedan zajednički književni jezik.

A nisu postali, zašto?

Zbog, kako sam već rekao, različitih kulturoloških procesa, različitih književno-jezičnih izgradnja i uobličavanja etničkih zajednica. Danas su kao prepoznatljivo posebni južnoslavenski jezici izgrađeni slovenski, bugarski i makedonski, a s njima hrvatski i srpski.

A što je s bošnjačkim i crnogorskim?

Bošnjački jezik i crnogorski jezik na putu su izgradnje. Jedan od najvažnijih i najpoznatijih napisa iz rane povijesti hrvatske je-

zične izgradnje svakako je Bašćanska ploča, koja je jezično utemeljena u crkvenoslavenskoj, u posebnom južnoslavenskom književnom jeziku kojim su se služili i Hrvati, no u njem se već prepoznaje hrvatska jezična redakcija. Dakle, ne bih tražio datum od kojega postoji hrvatski jezik. Nemoguće ga je dati.

Ljetos ste objavili knjigu *Ime Hrvat u etnogenezi južnih Slavena* u kojoj na dokumentaristički način, s pomoću etnonima *Hrvat* i glotonima *hrvatski* rekonstruirate područja i prostore na kojima se formirao i govorio hrvatski jezik. Je li svrha knjige bilo samo to ili još nešto što je danas važno u učvršćivanju povijesnog statusa hrvatskoga jezika?

Pojedini dijelovi knjige nastali su u sklopu sučeljavanja sa suvremenom velikosrpskom jezičnom ideologijom i njezinom premisom o povijesnom "srpskom jeziku", koji u današnjici navodno razbijaju Hrvati, Crnogorci i Bošnjaci-Muslimani. Budući da je za tu ideologiju ključan nominalistički pristup

MARIO GRČEVIĆ

JEZIKOSLOVAC

RAZGOVARAO
ANDRIJA TUNJIĆ

Snimio MIRKO CVJETKO

HRVATSKI STUDIJI POSTAT ĆE FAKULTET VEĆ OVE AKADEMSKE GODINE

Pojam kroatologija osmislio je pokojni akademik Radoslav Katičić, koji je mnogo učinio za studij kroatologije na Hrvatskim studijima / Bečki književni dogovor politički je dokument / Do dolaska u Zagreb Đuro Daničić nastupao je kao velikosrpski prosvjetitelj kojemu je štokavština srpska, a njezini pisci i govornici isključivo Srbi / Književni jezici u Hrvata i Srba stoljećima su se izgrađivali neovisno jedan o drugome / Suvremeni hrvatski identitet vezan je uz kulturnu baštinu koja je nastala u okrilju Katoličke crkve

I u području jezika?

Posebna se pozornost posvećivala jeziku jer su Srbi rabili rusificirani slavenosrpski jezik. Suzbijajući ruski utjecaj u srpskom književnom jeziku, Beč je zapravo suzbijao ruski utjecaj na Srbe u širem smislu. Beč je htio da se Srbi književnojezično ujedine s Hrvatima i da prihvate u načelu dotadašnji tip hrvatskoga književnoga jezika, utemeljen u nerusificiranoj narodnojezičnoj baštini.

Voditelji toga bečkoga projekta bili su ne-Hrvati, Jernej Kopitar i Franc Miklošič?

Kopitar je bio taj koji je tražio, našao i osposobio Vuka Stefanovića Karadžića kao reformatora srpskoga književnoga jezika i čovjeka koji je trebao postići normativno, književnojezično ujedinjenje s Hrvatima. Projekt je predviđao u početnim zamislima još nešto vrlo važno, da Hrvati napuste svoje etničko ime i da postanu Srbi katolici. Time bi postali glavni jamac da će Srbi kao cjelina postati i ostati narod koji će se orijentirati prema Zapadu, a ne prema Rusiji.

i navođenje povijesnih etnonima i glotonima, istražio sam i opisao njihovu uporabu u širem kontekstu i uzeo u obzir i one potvrde koje se u suvremenoj literaturi inače nikako ili slabo uzimaju u obzir, a upućuju na veću raširenost etnonima *Hrvat* u povijesti. Knjiga je tijekom nastajanja nadrasla prvotnu svrhu, no njezin je nastanak svakako vezan uz moje proučavanje hrvatskoga jezika u 19. stoljeću.

U 19. stoljeću, 1850. godine, potpisan je Bečki književni dogovor, koji je "ujedinio" neujedinjivo. Je li tadašnja austrijska politika bili presudni za sklapanje jezičnog i književnog Bečkog dogovora?

Za Bečki književni dogovor presudna je bila politika. Dogodio se u kontekstu projekta stvaranja pravne i političke terminologije u južnih Slavena u Monarhiji. To je dokument bečke, tj. austrijske jezične politike na južnoslavenskom prostoru i ne može se pravo razumjeti ako se ne zna da je Beč od kraja 18. stoljeća aktivno radio na suzbijanju ruskoga utjecaja na Srbe.

Hrvati ipak nisu postali Srbi.

Hrvati nisu postali Srbi, no upustili su se zbog svojih interesa u pokušaj stvaranja zajedničkoga književnoga jezika sa Srbima.

Što bi bilo s hrvatskim jezikom, a što sa srpskim, da nije bilo Bečkog dogovora?

Mislim da bi bilo sve više-manje isto jer je bila riječ o široj jezičnoj politici koja je iznjedrila Bečki književni dogovor, a ne on nju. Uzmite kao primjer dolazak Đure Daničića u Zagreb na radno mjesto tajnika Jugoslavenske akademije.

Daničić je došao po zadatku?

Da. Njegov su dolazak osmislili bečki krugovi. Dakle, Bečki književni dogovor sam po sebi, u trenutku potpisivanja, nije bio važan. Važnost mu se počela pripisivati tek znatno poslije.

No Josip Juraj Strossmayer i Franjo Rački nisu se suprotstavili Daničićevu dolasku. Zauzvrat, Daničić je u Zagrebu okupio školu hrvatskih vukovaca.

Daničić u Zagrebu nije bio strateg, nego izvođač radova. Do dolaska u Zagreb nastupao je kao velikosrpski prosvjetitelj kojemu je štokavština srpska, a njezini pisci i govornici isključivo Srbi. Došavši u Zagreb, odrekao se velikosrpske ideologije, pokrenuo je rad na *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, a postao je i suutemeljiteljem znamenita niza *Stari pisci hrvatski!* Njegov dolazak u Zagreb Strossmayer i Rački uvjetovali su odbacivanjem velikosrpskih stavova.

Nije više bio velikosrbin, promijenio se?

Više nije nastupao s pozicija velikosrpskoga prosvjetitelja. Velikosrpski krugovi tu mu promjenu zamjeraju. Strossmayer i Rački angažirali su Daničića da piše veliki Akademijin rječnik. To je bio njihov projekt preko kojega su na svoj način željeli književnojezično integrirati što veći dio južnih Slavena. U njihovim je zamislima Zagreb trebao postati kulturno i političko središte južnih Slavena i na taj način ojačati svoju poziciju i prema Beču i prema Budimpešti.

No oni su time potkopali Zagrebačku filološku školu. Što bi bilo da se održala Zagrebačka filološka škola i njezin jezični tip?

Standardizacija jezika po Zagrebačkoj školi obuhvatila bi Hrvate svih narječja, dok je vukovska obuhvatila sve štokavce, Hrvate i Srbe, ali je kajkavcima i čakavcima bila daleka, i time je dijelila hrvatski korpus. Ipak, kako se vukovska standardizacija uvodila u Bosni i dijelu Hrvatske pod austrijskom upravom, u Zagrebu su uzeli u obzir jezičnostandardizacijsku situaciju na terenu. Da se Zagrebačka škola održala, vjerojatno bi Hrvati štokavci u Dubrovniku i južnoj Dalmaciji neko vrijeme čuvali svoju tradiciju pravopisa različitu od zagrebačke, te bi privremeno došlo do pravopisnoga raslojavanja

Unifikacija hrvatskoga i srpskoga unatoč politici i brojnim jezikoslovcima ipak nije uspjela. Zašto?

Književni jezici u Hrvata i Srba stoljećima su se izgrađivali neovisno jedan o drugome u okviru zapadnoeuropsko-latinske ili istočno-pravoslavne kulture. Kulturna javnost na objema stranama mogla je samo u ograničenoj mjeri prihvatiti ono što nije bilo njihovo. Stoga je normativno književnojezično približavanje bilo moguće, no ne i konačno ujedinjenje.

Utjecaj politike osjeća se i danas. Eto, prije dvije godine jugonostalgični i jugosferični jezikoslovci i kulturnjaci ponudili su Deklaraciju o zajedničkom jeziku koja, čini se, nije mrtvo slovo na papiru?

Točno je da i danas postoje pojedinci u našem društvu i u okružju kojima je u interesu da se Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci književnojezično ujedine ili da se barem

normativno međusobno ne udaljuju. Točno je i to da u tom svoje interese prepoznaju i predstavnici nekih stranih zemalja, slično situaciji u 19. stoljeću. Zanimljivo je da među potpisnicima spomenute deklaracije ima i zaposlenika Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta.

S obzirom na politikantstvo u sferi jezika, je li hrvatski standardni jezik siguran, može li se oduprijeti sve lošijem govornom jeziku i globalizacijskom utjecaju?

S jedne je strane hrvatski jezik danas u boljoj poziciji nego prije jer je zaštićen Ustavom Republike Hrvatske kao njezin službeni jezik, a pogotovo položajem službenoga jezika u Europskoj Uniji. Međutim, iako je tako, do sada su spriječeni svi pokušaji da se jednim zakonom odredi uporabni prostor hrvatskoga kao službenoga jezika u smislu ustavne kategorije. Matica hrvatska predlagala je barem dvaput donošenje takva zakona. Međutim, on očigledno nije u interesu onih koje ste spomenuli maloprije. Stvar postaje još više zabrinjavajuća kada uzmete u obzir da je Željko Jovanović kao ministar u Vladi RH likvidirao Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika, kojemu je na čelu bio akademik Radoslav Katičić.

Zašto hrvatski jezik nije priznat unutar EU-institucija? Naime, često se događa u Bruxellesu da se umjesto na hrvatski jezik prevodi na nekakav jugoslavenski. Zašto tu naša politika ne intervenira, dok intervenira, recimo, oko pisanja nekih riječi?

Hrvatski je postao službeni jezik EU-a, no Republika Hrvatska nije se pobrinula da u praksi u svemu osigura postignuti pravni položaj hrvatskoga u EU. Kakvo je stvarno stanje, u posljednje je vrijeme u javnim nastupima opisivala Ruža Tomašić, naša eurozastupnica u Bruxellesu. Ona je izjavila kako je sramotno da se u šest godina nisu osigurali preduvjeti za punu primjenu hrvatskoga jezika kao jednoga od službenih jezika Unije. Riječ je prije svega o tom da Hrvatska nije osigurala dostatan broj prevoditelja i da ne inzistira na svojem jeziku gdje bi mogla. Ruža Tomašić kaže da ne će dopustiti da se čeka da Srbija, BiH i ostali uđu u EU kako bi nam se podmetnuo 'zajednički jezik'. Problem je u tome da se takvim pitanjima ne bave na zadovoljavajući način one institucije koje bi to po službenoj dužnosti trebale. Kolega Bagdasarov iz Rusije napomenuo je polušaljivo da se one radije bave prodajom kišobrana.

I vi pišete ne ću, zašto?

Pišem *ne ću*, sukladno odluci Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika kojemu je na čelu bio akademik Radoslav Katičić.

Vratimo se knjizi *Ime „Hrvat” u etnogenezi južnih Slavena* u kojoj pišete kako se ime *Hrvat* rabilo od Austrije do Makedonije i dolazite do zaključka da su u srednjem vijeku na južnoslavenskom prostoru postojala tri središta u kojima su živjeli ljudi koji su se zvali Hrvati?

Riječ je o karantanskim, dalmatinskim i dukljanskim Hrvatima. O karantanskim Hrvatima postoji dosta literature. Dalmatinsko je središte Hrvata stožer i ishodište novije hrvatske etnogeneze. Najslabije su poznati dukljanski Hrvati.

Mislite da su oni postojali?

To se može rekonstruirati ne samo s pomoću potvrda imena *Hrvat* na prostoru današnje Crne Gore nego i uz pomoć potvrda toga imena u Raškoj, središtu srednjovjekovne Srbije. Nositelji imena *Hrvat* u Rašku su mogli stići samo iz Duklje. Iz Raške su se iseljavali u raznim smjerovima, a dijelom su svoje etničko ime prenijeli i na tamošnje Vlahe, koji su se slavenizirali, o čemu svjedoči među ostalim toponim *Rvatske bačije* na Kopaoniku u Srbiji. Migracije nositelja etničkoga imena *Hrvat* mogu se pratiti

s jedne strane sve do Beograda, a s druge strane i u smjeru Makedonije i Albanije.

Hrvati u Makedoniji i Albaniji?

Da. U nas je slabo poznato da su na prostoru današnje Makedonije u 15. i 16. stoljeću bila u uporabi imena poput *Hrvad*, *Hrv*, *Hrvadin*, *Hrvoe* i *Hrvoj*, koja su izvedena od etnonima *Hrvat*. Selo *Arvati* na bitoljskoj strani Prespanskoga jezera očigledno su utemeljili ljudi koje su drugi zvali *Hrvatima*. Hrvate odnosno selo *Hrvata* u tom kraju spominje bugarski nadbiskup Bazilije početkom 13. stoljeća. Sve to upućuje na to da su se hrvatska plemena iz Raške selila i u Makedoniju. Vjerojatno vezano uz te makedonske Hrvate nastale su makedonske pjesme o Kraljeviću Marku u kojima je riječ o djevojci *Arvatki* koja stoluje u *Arvat-gradu* u *arvatskoj zemlji* i koja raspolaže nadnaravnim snagama.

Zašto se na tim područjima nisu kao narod održali Hrvati i hrvatski jezik do danas?

Zbog migracija, kulturoloških integracija i asimilacije s većinom.

Nova Grčevićeva knjiga predstavljena je na Interliberu

Zanimljivo je da sličan motiv o djevojci Hrvatci postoji i u muslimanskoj narodnoj poeziji u Bosni.

Da. Prema toj predaji mlada muslimanska Hrvatica iz Hrvat-grada, prerušena u muškarka, nadnaravnim se snagama bori protiv kršćana i osigurava mladim agama i begovima preuzimanje vladarskih prava nad osmanskom Bosnom i Hercegovinom.

Prema Primožu Trubaru, kojega citirate, puno Turaka govorilo je hrvatski?

Primož Trubar bio je uvjeren da je upravo hrvatski jezik u Osmanskom Carstvu najrasprostranjeniji i najvažniji južnoslavenski jezik. To je bio razlog zbog kojega je reformatorsko djelovanje u južnih Slavena, koji nisu bili Slovenci, utemeljio na jeziku koji je smatrao i zvaao hrvatskim.

S obzirom da u knjizi pišete o Hrvatima i pravoslavlju, Hrvatima i islamu... možete li reći koliko je religija odgovorna za formiranje i opstanak hrvatskoga jezika? Po mišljenju dominikanca Stjepana Krašića Katolička crkva i Rim uvijek nisu bili usklađeni...?

Rekao bih da je religija bila ključna. Odnosno, pokazala se ključnom. Ona je davala glavne smjernice za književnojezični i kulturalni razvoj i određivala je identitetske pripadnosti. Imamo primjer iz 19. stoljeća u kojem su se neki crnogorski pravoslavci zvali *Hrvatima* i skupljali novčane darove za srpsku pravoslavnu crkvu u Dečanima na Kosovu. Oni su se izgrađivali, bez obzira na njihovo hrvatsko povijesno ime, kao dio kulturno-identitetske zajednice koja se nije oblikovala kao nacionalno hrvatska. Zbog toga jedan drugi Crnogorac u 19. stoljeću za sebe kaže „mi smo Hrvati, ali smo srpske vjere, pa nam je i jezik srpski“. Suvremeni

hrvatski identitet vezan je uz kulturnu baštinu koja je nastala u okrilju Katoličke crkve.

Opisujete i proučavate, kako ga zovete, defektni glotonim srpski i naziv srpsko pismo kao oznaku ćirilice u pisanoj riječi u Hrvata?

Dobar dio knjige posvećen je pitanju glotonima. Pokazuje se da među hrvatskim povijesnim glotonimima postoje i nazivi *srpsko pismo* i glotonim *srpski*. Iako su rijetki i rubni, oni su u novijoj povijesti bili uzrokom velikih jezičnopolitičkih i nacionalnopolitičkih prijevora. Uglavnom, u knjizi se pokazuje da je glotonim *srpski* u starijoj hrvatskoj pisanoj riječi u visokoj mjeri deetnicificiran i da označuje ćirilicom pisane spise. To je bilo poznato i prije, no nije bilo dokazano. Postoje primjeri u kojima autori koji svoj jezik inače zovu hrvatskim kažu da su nešto napisali srpskim slovima ili pismom, ili čak *srpskim jezikom*. Neki istoznačno govore o *ćirilskom jeziku*. Time se jezik tih djela ne određuje kao dio srpskoga jezično-etničkoga kruga, nego se kazuje da je riječ o tekstovima na ćirilici. Ti značenjski odnosi i povijesni nazivi za ćirilicu i njome pisane spise u znanosti nisu dovoljno istraženi, kao ni činjenica da se u starim tekstovima vrlo često značenjski ne razlikuju pojmovi *jezik* i *pismo* i da zbog toga često dolazi do njihova miješanja.

Može li se pismo uzeti kao dokaz o imenu i nazivu hrvatskoga jezika? Primjerice ćirilica i latinica ili arabica i hrvatski jezik...?

Ne može. Glotonim *hrvatski* potvrđen je kao samoidentifikacijski naziv u spisima koji su napisani i glagoljicom, i ćirilicom, i latinicom. Poznato je da su predci današnjih Hrvata svoje idiome pisali tim trima pismima. U liturgijskim je knjigama prevladavala glagoljica, a ćirilica je bila proširenija izvan liturgijske literature. Oba je pisma počela potiskivati latinica. No, zato što danas Hrvati ne pišu ćirilicom, ne možemo se odrići baštine koja je njome napisana, a koja je nedvojbeno dio hrvatske baštine. Postoji i ćirilicom pisana baština npr. iz srednjovjekovne Bosne koja je i hrvatska, no ne isključivo hrvatska.

U knjizi pojašnjavate kako se i zašto za hrvatski koriste glotonimi slovinski, ilirski, i spominjete Antuna Vrančića i njegov odnos prema imenu jezika kada je u 16. stoljeću bio diplomat u Carigradu.

Primjer Antuna Vrančića dobar je pokazatelj da se pri određivanju naših povijesnih etnogenetskih sastavnica ne možemo povoditi samo za imenom. Vrančiću ime *Hrvat* u komunikaciji s drugima nije bila njegova jedina etnička identitetska odrednica. U njegovim su krugovima veću prepoznatljivost i popularnost imala imena *Iliri* i *Dalmatinci*. Međutim, Vrančić se kao diplomat u komunikaciji s Hasan-begom Sandžaka hatvanskoga služi isključivo imenom *Hrvat*. Naime, Hasan-beg se pozvao na svoj hrvatski rod, a Vrančić je u tom prepoznao prilikom emotivno mu se približiti kako bi lakše ostvario svoje diplomatske ciljeve. Imenom *Iliri* ili *Dalmatinci* Vrančić se pritom ne koristi jer je riječ o hrvatskim identitetskim odrednicama prvenstveno zapadnoga civilizacijskog kruga. One su Hasan-begu kao muslimanu i predstavniku Osmanskoga Carstva bile strane. O prihvatljivosti imena *Hrvat* u osmanskim krugovima Vrančić se uvjerio već prije toga na Sultanovu dvoru, kada je na početku audijencije Rustem-paša Opuković, zet sultana Sulejmana, upitao Vrančićeva kolegu Zaya znade li hrvatski. Mađar Zay potvrdno mu je odgovorio. Uslijedilo je Rustemovo pitanje o Vrančićevu znanju toga jezika. Dobivši i glede Vrančića potvrđan odgovor i informaciju da je Vrančić „Dalmatinac“, razgovor su nastavili bez nazočnih prevoditelja, na jeziku koji je Rustem-paša prema Vrančićevim diplomatskim bilješkama zvaao hrvatskim „croatice“.